

Віктор АНДРУЩЕНКО

Важко назвати людину, яка б не переймалась сьогодні проблемами й перспективами розвитку сучасної загальноосвітньої школи, освіти загалом. Громадський дискурс, що все більш загострюється, фіксує нагальну необхідність модернізації освіти, що стримується незадовільним фінансуванням галузі, матеріального й інформаційного забезпечення вчителя, зниження його соціального статусу, суперечностями і негараздами в системі підготовки майбутніх учителів, їх працевлаштуванням, не достатньою ефективністю творчої праці. Хто ж такий учитель і чому саме до нього нині прикута надзвичайна увага громадськості?

РОЗДУМИ ПРО ВЧИТЕЛЯ

© В. Андрущенко. 2011

к писав видатний український філософ Григорій Сковорода, вчитель — це «той, хто допомагає дитині стати собою». І з цим можна погодитись. Професія вчителя охоплює таке коло завдань, які не під силу будь-якій іншій категорії працюючих. Долучати дитину до наукових знань, соціально-практичного досвіду, великого світу культури, формувати її світогляд, ціннісні орієнтації, власну життєву позицію, життєві компетенції, культуру спілкування, вміння жити серед людей людським чином — ось основні напрями діяльності вчителя, на плечі якого суспільство покладає відповідальність за становлення людини як особистості в її фізичній і духовній досконалості. Соціально-політичні, економічні й культурні зміни останніх десятиріч, зокрема, глобалізація та інформаційна революція, помножені на глибоку суспільну кризу, яка охопила нині світ, позначились не тільки на виробничих чи політичних процесах, але й на «шкільній справі». Майже кожна держава світу ско-

рочує видатки на освіту; набирає силу процес комерціалізації освіти; глибокі суперечності пронизують, а може й розривають, зміст освіти; вчительська справа стає все менш престижною; педагоги все більш помітно втрачають високу в минулому кваліфікацію; учні втрачають інтерес до освіти, знань, творчості. Водночас, потреба в освіті не тільки не зменшується, а й зростає. Кожен розуміє значення освіти і вчителя. На жаль, не кожен здатен визнати цю справу пріоритетною, вкласти в неї відповідні кошти. Позаяк, в епоху інформаційної революції знання, інформація, інтелект утверджуються в якості стратегічного ресурсу суспільного розвитку. Тому, питання про те, як навчати, чому навчати, за якими технологіями і коштами, якою має бути сучасна школа й учитель, яка система його підготовки є найбільш ефективною втягують у свою орбіту майже кожного, хто піклується про майбутнє. На мою думку, дискурс навколо освіти не втратить своєї актуальності доти, доки ми не сформулюємо належні відповіді на виклики суперечностей сучасного світу.

В нашій літературі прийнято розрізняти глобальні і локальні виклики. Перші з них обумовлені процесами глобалізації та інформаційної революції; другі — внутрішніми змінами, що охопили нині українське суспільство. Світ став іншим, ніж десять — двадцять років тому. Руйнація СРСР та Берлінського муру поклали початок нового відліку історії — ненасильницької, неконфронтаційної. І хоча нині в світі відбуваються локальні чи регіональні військові зіткнення, активізувались міжнародна злочинність і тероризм, на горизонті суспільного поступу яскраво проглядаються контури нового світу — конвергентного, толерантного, комунікативного. Його посилюють глобалізація та інформаційна революція. Саме вони роблять світ відкритим і прозорим, формують потребу в єдиних правилах життєоблаштування, спонукають розвиток міжкультурних комунікацій, ведуть народи і країни до нового об'єднання на

основі врахування загальнолюдських та національних інтересів. Зміна вектору соціокультурної динаміки світу потребує радикальної модернізації змісту освіти. Водночас, різке зростання обсягу інформації потребує впровадження нових і новітніх навчальних технологій тощо.

Не менш серйозні виклики до освіти формують і внутрішні процеси — становлення державності, ринкових відносин, демократичного стилю управління, формування української політичної нації, створення громадянського суспільства й оптимальної моделі політичної системи, відродження культури, моралі, утвердження нового духовного естава нації тощо. Підготовка людини до життя засобами освіти в цих умовах повинна мати дещо інші виміри за змістом, і за методиками здійснення навчально-виховного процесу у школі і ВНЗ. Зрозуміло, що це під силу тільки новому вчителю, підготовка якого є стратегічним завданням модернізації нашого суспільства загалом.

«Новий учитель» означає, що ця особистість відповідає викликам часу й може реалізувати всі ті завдання, які формує епоха. Також, ідея «нового вчителя» не вимагає розриву з традиційними, базовими характеристиками вчителя. Любити дитину і людей, бути патріотом власної держави і громадянином світу, морально і соціально високою особистістю, носієм гуманістичних цінностей, авторитетом у своїй предметній галузі і соціальному досвіді тощо, були й залишаються ознаками людини, яку в усі часи і всі народи називали «вчителем». Досвід українського учительства, сформований на теоретико-методологічних напрацюваннях таких велетів педагогічної науки, як Микола Пирогов, Костянтин Ушинський, Григорій Ващенко, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський, є неоцінним надбанням педагогічної освіти і науки. Виховане, зрощене на цій основі старше покоління вчителів ніколи не буде зайвим, воно органічно включається у сучасний педагогічний процес. Щоправда, для цього вчителі ма-

ють істотно підвищити свою кваліфікацію відповідно до наукових, педагогічних і соціокультурних надбань нашої епохи. Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова заснував Інститут підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, тих, які сьогодні працюють у педагогічних університетах та інститутах, підготував наукові розробки, відповідні методики й готовий прийняти перших слухачів. В основі цього процесу лежить радикальна модернізація змісту педагогічної освіти, підпорядкована загальній меті — формувати конкурентоспроможного вчителя, адаптованого до ринкових і демократичних перетворень, здатного жити й творити в інформаційному суспільстві, глобальному світовому середовищі, бути громадянином світу і, одночасно, відданим патріотом української держави, речником національних інтересів.

Які ж **основні якості**, чи як сьогодні кажуть, компетенції мають бути сформовані в учителів відповідно до вимог часу і які інновації щодо його підготовки впровадяться у вашому навчальному закладі? *По-перше*, разом з традиційними характеристиками «новий учитель» має бути носієм науково-пошукового знання, власне переосмисленого соціального досвіду, володіти навичками науковця, дослідника, вміннями сформувати їх у своїх вихованцях. Формування педагога-науковця — головна лінія інноваційного процесу в нашому університеті. Як відомо, в минулому вчителя готували як провідника нормативного, парадигмального наукового знання. «Золоте правило» дидактики забороняло нести в школу знання, які не отримали достатньої наукової та практичної апробації. Але ж інформаційна революція подвоює, а то й потроює знання майже щорічно. Отже, те, що вчитель дасть учню сьогодні, завтра виявиться застарілим. Тому треба змінити саме бачення підготовки майбутнього педагога: потрібно «виводити» вчителя на гребінь наукового знання; формувати здатність зазирнути за горизонт, увійти в своєрідне «за межжя», а далі — навчити

його здобувати нові знання і навчатися протягом усього життя, нарешті, сформувати здатність навчати цьому своїх майбутніх учнів. Учитель щорічно продовжує себе в учнях, передаючи їм свої знання та ідеали. Якщо ж він сам відстає від новітніх досягнень науки, не прагне до вдосконалення власної особистості, то його слабкі сторони також перейдуть до вихованців. У цьому — величезна відповідальність педагога. Останнє потребує нових підходів до організації навчально-виховного процесу в педагогічному університеті: його базовою складовою мають стати сучасна наука, новітня методика, педагогічна майстерність і високі педагогічні технології. Ми нарощуємо науково-дослідницьку складову педагогічного процесу, зміцнюємо науково-педагогічні школи, залучаємо до цього процесу провідних науковців НАН України та НАПН України, а головне, студентів і аспірантів. У перспективі наш педагогічний заклад має утвердитись як «дослідницький університет».

По-друге, в інформаційну епоху «новий учитель» має блискуче володіти високими інформаційними технологіями. Для цього ми «перенавантажуюмо» весь навчальний процес, упроваджуємо в навчальну практику оригінальний проект, який має назву «Електронна педагогіка». Важливо не лише озброїти майбутнього вчителя певним обсягом знань, а й створити таке навчальне середовище, щоб він сам легко орієнтувався в світі інформації, міг її здобувати, поповнювати та оновлювати. Як це реалізувати? Безумовно, за допомогою сучасних інформаційних технологій. Тож ми маємо організувати навчання так, щоб високі інформаційні технології стали органічною потребою кожного викладача, аспіранта і студента. Нещодавно завдяки допомозі Міністерства освіти і науки оновили весь комп'ютерний парк університету, розширили електронні можливості наукової бібліотеки, а основне — створили понад 3500 електронних підручників і наукових посібників з педагогічної освіти, до яких мають доступ усі студенти універ-

ситету. Доступ до них відкритий також для всіх педагогічних університетів України. Безкоштовний. У перспективі ми йдемо до того, щоб кожен студент мав достатньо часу для роботи за комп'ютером, і можливість працювати в бібліотеках найкращих університетів світу — Гарварда, Кембриджа і Сорбони, Відня і Берліна. Останнє має стати нормою й умовою професійної педагогічної підготовки майбутнього вчителя.

По-третє, сучасний учитель має вільно володіти державною й однією-двома іноземними мовами. У цьому плані ми реалізуємо Програму мовних стратегій, згідно з якою кожен студент долучається до всіх багатств рідної, української й кількох іноземних мов, насамперед, англійської. Більшість інформаційних носіїв і програм нині є англійськими. Англійською спілкується більшість людей світу. Вчителів, який має нести в учнівську аудиторію новітню інформацію і соціальний досвід, англійська мова потрібна як повітря. Завдяки їй він подолає одвічну німоту, відстороненість від світу, вступить у активне спілкування з представниками інших культур, введе в цю сферу своїх учнів.

По-четверте, новий учитель має бути адаптованим до сучасних реалій, провідними тенденціями яких є демократизація і становлення ринкових відносин. Це завдання вирішується шляхом розширення повноважень практичної складової навчально-виховного процесу, охоплення нею кожного студента, причому, від першого до п'ятого курсу. Ознайомча (шкільна, без відриву від навчання), культурологічна (ознайомлення з культурно-історичними пам'ятками Києва, України й зарубіжних країн Європи і світу), виховна (робота з дітьми в таборах відпочинку), педагогічна (проведення уроків у школі, з відривом від навчання), науково-дослідницька (написання магістерської роботи) — такі основні види практики реалізуються в нашому університеті. Ефективною підготовка нового вчителя за сегментом педагогічної практики вважається

тоді, коли випускник знає сучасну школу як свої п'ять пальців і відразу після вручення диплома, без додаткових зусиль, може ввійти в учнівську аудиторію й працювати на рівні з досвідченими педагогами.

І ще про одне. Новий учитель має бути глибоким психологом, соціальним працівником, організатором виховної роботи в колективі, знати основи права, маркетингу і менеджменту, бути естетично розвинутою і фізично досконалою особистістю, всебічно підготовленим для роботи з батьківським колективом, а також у разі обрання до складу депутатського корпусу будь-якого рівня чи призначення на керівну посаду. Це означає, що в педагогічному університеті мають бути створені можливості для навчання студентів за кількома напрямками й спеціальностями для реального вибору, формування моделі своєї майбутньої професійної діяльності. Цікаві напрацювання в цьому напрямі має наш Інститут мистецтв. Окрім традиційних спеціальностей, розглядаються можливості підготовки диригентів народних хорів; керівників фольклорних ансамблів; культурологів; менеджерів шоу-бізнесу; експертів з культурних цінностей для митної служби України тощо. Не менш привабливими є плани Інституту української філології щодо підготовки літературних редакторів, менеджерів видавничої справи, бібліографознавців. Історичний факультет започатковує підготовку істориків-музезознавців, документознавців, менеджерів державних установ та громадських організацій. Інститут іноземних мов започатковує підготовку перекладачів, літературо- і культурознавців... Дехто може висловити сумнів: а до чого тут учитель? Однак, не поспішаймо з висновками. У сучасному середовищі, особливо у селі, та й у малих містах, крім учителя, нікому більше займатися гуманітарними питаннями. До того ж, цю справу «приватизували» спритні «ділові люди», представники нетрадиційних культур, які не мають ні відповідного фаху, ні елементарного людського сумління. Тому, саме через підготовку майбутнього вчителя

як гармонійної особистості педагогічні університети мають ініціювати й очолити боротьбу проти псевдокультури, за створення й постійне відтворення високої гуманітарної аури, провідником якої має стати справді народний – професійно підготовлений і духовно багатий учитель – ключова постать гуманітарної сфери українського суспільства.

Питання модернізації педагогічної освіти нещодавно розглядали на засіданні Асоціації ректорів педагогічних університетів з участю першого заступника Міністра освіти і науки, молоді та спорту України Євгена Сулими та Президента НАПН України Василя Кременя. Обговоривши нагальні проблеми щодо розвитку вчительської справи, було ухвалено рішення про створення робочої групи, завданням якої є розробка Концепції підготовки нового вчителя для України і європейського простору ХХІ століття. До складу групи ввійшли знані науковці й педагоги, академіки Володимир Луговий, Іван Зязюн, Іван Прокопенко, Олексій Чебикін та ін. До речі, академік І. Зязюн запропонував проєкт Концепції, контури якої щодо якісних характеристик нового вчителя межують із завданнями, про які йшлося на початку нашої розмови. Ми домовились також про проведення в травні цього року великої «Батьківської педагогічної ради». Хто, як не батьки, найбільш відверто скажуть суспільству про те, якого вчителя вони хотіли б для своїх дітей?

Завдання, яке ставиться, цілком законмірне. Україна з освітнього простору Європи ніколи не виходила. Навіть у тоталітарні часи. А якщо брати педагогічну освіту, то протягом видимої історії вона практично очолювала його. Чотири із дев'яти найвидатніших педагогів Європи – К. Ушинський, М. Пирогов, А. Макаренко, В. Сухомлинський – українці! Їх імена і праці відомі всьому світові. Ми ж є їхніми учнями, прямими спадкоємцями і послідовниками. Звертаючись до «Великих», зарубіжні фахівці звертаються до нас. Ми зокрема, несемо в європейський простір ту педагогічну культуру, яка про-

йшла апробацію часом і сьогодні розглядається як найцінніше надбання цивілізації. До речі, наш університет має близько 80 угод з університетами 50 держав світу. Логічно поставити запитання: а чи пішли б зарубіжні колеги на співпрацю з нами, якби їм нічого було в нас навчитись? Є ще один аспект, який не просто створює передумови, а й потребує активного просунення педагогічної освіти України у європейській освітній простір. Сучасна Європа об'єднується, цілком справедливо перехоплюючи цивілізаційну ініціативу від післявоєнного атлантського лідера. Цей процес потребує підготовки нового суб'єкта – освіченого, креативного, ініціативного, толерантного, здатного до співпраці на основі загальнолюдських пріоритетів і цінностей. Чи варто наголошувати на тому, що провідним агентом підготовки такого суб'єкта є вчитель? Не заперечуючи ролі духовенства, діячів культури, виробничників, політиків та ін., наголошу, саме вчитель є тією головною дійовою особою, до якої приходить кожен, з якою пов'язується формування первинної світоглядної й ціннісної культури особистості, що супроводжують її протягом життя. Вчитель дає путівку в життя й саме він, підготовлений на новій філософсько-методологічній і ціннісній основі, має закласти духовні підвалини майбутнього європейського простору – гуманного, людського і людяного. Українська педагогіка, своєю матрицею якої є «філософія серця» – «серце віддаю дітям» (В. Сухомлинський) – формує підґрунтя, спираючись на яке вчитель виховає нове покоління європейців, яке подолає вульгарний демократизм і агресивний прагматизм, бездуховність, зневіру і аморальність, що пишномовно розквітли останніми десятиріччями в європейському просторі. Розвиток педагогічної справи ми розглядаємо як своєрідну історичну місію України для європейського простору й для світу. До речі, у вересні – жовтні цього року в Києві планується проведення Міжнародного саміту ректорів педагогічних університетів Європи. Планується підготовка й

прийняття звернення до Парламентаріїв Європи на підтримку вчителя, педагогічної справи загалом.

Сьогодні вчителі в Україні страйкують. Рівень їх заробітної плати не дає можливості не те що мріяти про «світле майбутнє», а й про елементарне гідне існування. Власне, низький рівень оплати роботи вчителя якраз і є тією основною перешкодою, яка заступає дорогу до школи випускникам педагогічних університетів. Ми його ставимо, розглядаємо, вимагаємо. Останні акції освітян, здається, не залишилися не поміченими. Підвищення заробітної плати на 20 відсотків, це — перемога. Однак... Рівень оплати праці вчителів ще далеко не відповідає тому інтелектуальному вкладу, який вони вносять у розвиток суспільства. Як на мою думку, це питання має стати предметом особливої уваги Президента України, Верховної Ради і Уряду. Можливо, для підтримки вчительської справи треба передбачити відповідні державні внутрішні і зовнішні позики. Також, місцеві громади мають сказати своє вагомє слово. Надбавка до заробітної плати, виділена з місцевого бюджету, скажімо, на придбання вчителем комп'ютерної техніки, передплату періодичних видань тощо, зайвою не буде ніколи. Доцільно передбачити виплату так званих «підйомних» коштів, першочергового надання житла, забезпечити вчителя щорічною путівкою для відпочинку та оздоровлення і тоді... кожне місто чи село проблему забезпечення вчительськими кадрами забуде назавжди. У суспільстві ж треба змінити загальну атмосферу ставлення до вчителя. Колись, розповідають старші, перед учителем знімали капелюха. Сьогодні вчителя можна зустріти на базарі, серед закордонних заробітчєн, у складі будівельних бригад, ремонтників тощо. Суворє життєва проза витискає його зі школи. Вчитель, особливо в сільській місцевості, просто бідє. Й здається, нікого в суспільстві це особливо не переймає. А даремно. Вчитель — це майбутнє наших дітей, а значить — наше майбутнє. Можна накопичити капітали, бути багатою й успішною людиною, але коли твоя дитина

стане, не дай Бог, наркоманом, злочинцем чи алкоголіком, втратить себе чи накладе на себе руки, на простє запитання — «кому потрібні твої капітали?» — не кожен знайде більш-менш задовільну відповідь. Її просто немає. Бо дитина — це святе. Дати їй освіту, сформувати компетенції, виховати цінності, допомогти знайти себе у життєвому просторі і часі може тільки вчитель, авторитет якого супроводжує людину впродовж життя. Побіжно зазначу, прагнення деяких багатих людей надати своїм дітям освіту за кордоном особливої ефективності немає. Хіба що вивчення іноземної. Навчати і виховувати дитину треба вдома, у власній країні, в середовищі власного народу і своєї національної культури. Тільки тоді вона стане Людиною, утвердиться у якості громадянина, стане провідником і творцем величної національної культури, стрижнем якої завжди були, є і залишаються любов і повага до батьків і Батьківщини. А що ще треба для повноцінного щастя?

Складність професії і обмеженє фінансування об'єктивно призводять до зменшення кількості молодих людей, які прагнуть стати вчителем. Відчувається це й у Драгоманівському університеті. Тим паче, що цьогоріч, випускників загальноосвітніх шкіл стало менше майже вдвічі. Щоправда, кількість бажаючих вступити до нашого університету останніми роками не зменшується. І це зрозуміло. Ми забезпечуємо європейську якість освіти, формуємо у студентів дослідницькі навички, забезпечуємо володіння інформаційною технікою, однією-двома іноземними мовами. У нас найкращі в місті гуртожитки, спортивний комплекс... Тільки лінивий або не обізнаний відмовиться навчатись у такому університеті. Конкурс майже на всі спеціальності становив останніми роками від 2,5 до 10 осіб на місце. В інших педагогічних закладах, особливо, розташованих у районних містах, ситуація є дещо гіршою. Бажання, мотивацію стати вчителем має далеко не кожен. Тому за абітурієнта треба боротись. Університети мають шукати свого майбутнього студента. Через різно-

манітні конкурси, предметні олімпіади, взаємодію зі школами, ліцеями, гімназіями, контакти із батьками й учителями, безпосереднє спілкування з тими випускниками загальноосвітніх шкіл, хто бачить себе в педагогічній перспективі. Так зване «незалежне оцінювання» підриває цей процес. Загалом, відзначаючи його відомі достоїнства, хотілося, щоб воно не перетворювалось у своєрідну монополію на «перепустку до університету». Треба враховувати всі форми оцінювання готовності майбутнього студента до навчання в університеті. Найбільше знають випускника, звичайно, вчителі. Тому одним з основних документів, який має надавати абітурієнт при вступі, є шкільний атестат зрілості. Я особисто, довіряю вчителеві. Безмірно і завжди. Я не вірю у міфи про «переписування шкільних журналів», інші форми так званого заробітчанства на оцінках, які ніби-то існують у сучасній школі. Мої батьки працювали в школі понад 50 років кожен. Завжди підтримували учнів. Спілкувались з батьками. Але жодної «мзди», в якій би формі вона не виявлялась, я не бачив і не чув. То чому ми апріорно встановили, що сучасний учитель має бути гіршим? Оцінка, виставлена вчителем має стати тією основою, на якій будується весь процес підбору майбутніх абітурієнтів. Далі оціночні повноваження бере на себе незалежне оцінювання. Однак, його функція аж ніяк не зводиться до остаточного вердикту. Ця форма визначення знань, підготовки дитини до навчання, має підказати, порадити випускникові в якому університеті він здатен відповідно до своєї загальноосвітньої підготовки до навчання. Не секрет, у таких університетах, як Київський імені Тараса Шевченка, Харківський імені В. Н. Каразіна, Дніпропетровський імені Олеса Гончара, Львівський імені Івана Франка чи педагогічний імені М. П. Драгоманова вимоги до тих, хто навчається, є дещо вищими. Відвертому шкільному аутсайдеру там місця немає. Навіть, якщо він досить пристойно справився з завданнями незалежного оцінювання. Тест має визначити міру експектацій майбутнього

студента і його готовність до навчання в тому чи іншому університеті. І не більше. Остаточне ж рішення щодо зарахування мають ухвалювати приймальні комісії університетів. Після відповідної співбесіди зі вступниками. До речі, в найкращому університеті світу – Гарварді – після розгляду всіх оцінок, результатів тестування, рекомендацій тощо, остаточне рішення щодо зарахування на навчання приймається після проведення відповідної співбесіди. Як центр інтелектуальної культури держави чи регіону, університет має «знайти свого абітурієнта», відшукувати його, боротись за нього; школа й суспільство зобов'язані допомогти йому в цьому. Відрахування «пачками», тих, хто не здатен освоїти університетський курс чи випадково обрав «не ту» спеціальність і не бажає навчатися, є справою не вдячною і не потрібною. До того ж, це надто дороге задоволення. За державний кошт. Саме тому, ми маємо ще раз ґрунтовно обговорити це питання, порадитись з учителями, керівниками галузі, батьками і студентами й опрацювати оптимальний механізм (і правила) вступу до університету, при яких кожен із суб'єктів цього процесу був би захищеним, відчував повагу до себе і підтримку держави і суспільства. Нещодавня зустріч зі студентськими лідерами, проведена в МОН, налаштує мене на оптимістичний лад.

Професія вчителя вічна, як білий світ. У історії цивілізації виникають і зникають, актуалізуються і відмирають сотні різноманітних професій. Учительська ж справа – навчання і виховання підростаючого покоління – залишається актуальною завжди, в усіх народів і в усіх культурах. В минулі часи в Україні вона розглядалась як поважна, шанована і почесна справа. То ж кому, як не нам, у час утвердження державності і відродження культури, попри суперечності і негаразди трансформаційного періоду нашої історії, належить відродити й зміцнити авторитет учительської справи. Для майбутніх поколінь. Для України. Для європейського світу. Заради дитини...